

ВИРІШЕННЯ ПОЗОВНИХ ВИМОГ У КРИМІНАЛЬНОМУ ПРОВАДЖЕННІ ПРИ РОЗБІЖНОСТІ МІЖ СТРОКАМИ ДАВНОСТІ ПРИТЯГНЕННЯ ДО КРИМІНАЛЬНОЇ ВІДПОВІДАЛЬНОСТІ ТА СТРОКАМИ ПОЗОВНОЇ ДАВНОСТІ

Доведено, що позовні вимоги у кримінальному судочинстві підлягають задоволенню за одночасної дії строку позовної давності та строку давності притягнення до кримінальної відповідальності. Обґрунтовано, що в разі спливу строку позовної давності у задоволенні цивільного позову потрібно відмовити, а у ситуації, за якої строк позовної давності перевищує строк давності притягнення до кримінальної відповідальності, кримінальне провадження необхідно закрити, а цивільний позов – залишити без розгляду.

Ключові слова: строки давності притягнення до кримінальної відповідальності, строки позовної давності, цивільний позов, кримінальне провадження.

Постановка проблеми. Під час розгляду позовних вимог у кримінальному провадженні та ухвалення відповідного рішення щодо них суду слід зважати і на матеріально-правові строки (строки давності притягнення до кримінальної відповідальності), і на процесуальні строки (строки позовної давності). Водночас не виключено, що такі строки можуть не збігатися.

Стан дослідження. Слід зазначити, що ця проблема практично недосліджена в юридичній літературі. Винятком є лише кандидатська дисертація Ю. В. Курдубанова, де автор побіжно, без жодної аргументації, стверджує, що у кримінальному процесі не повинні застосовуватися положення тієї глави Цивільного кодексу, якою регулюється строк позовної давності.

Метою статті є з'ясування того, чи відповідає наведене твердження дійсності, чи можливе інше вирішення зазначеного питання; як слід діяти у разі, якщо строк позовної давності є меншим за строк давності притягнення до кримінальної відповідальності (або ж навпаки).

Виклад основних положень. Для того, щоб під час розгляду цивільного позову в кримінальному провадженні можна було захистити порушене право, необхідна наявність щонайменше двох умов:

1) із дня вчинення злочину і до набрання вироком законної сили не повинні минути строки давності притягнення до кримінальної відповідальності;

2) вимога про захист цивільного права чи інтересу може бути задоволена в межах строку позовної давності.

Водночас як уже зазначалося в юридичній літературі висловлюється протилежна позиція. Так, Ю. В. Курдубанов стверджує, що «цивільний позов доти, поки знаходиться в кримінальному судочинстві, слідує долі кримінальної справи, розслідування та судового вирішення якого орієнтується на строки давності звільнення від кримінальної відповідальності» [1, с. 44].

Передусім потрібно зауважити на неправильне використання науковцем терміна «строки давності звільнення від кримінальної відповідальності» (тут та далі виокремлено автором – *В. Н.*). Такого поняття не існує ні в законодавстві Російської Федерації (яке аналізує зазначений учений), ні в законодавстві України. Певно, дослідник мав на увазі строки давності *притягнення до кримінальної відповідальності*.

Окрім того, Ю. В. Курдубанов ніяк не аргументує своєї тези, а це, певно, зумовлено тим, що аналіз відповідних положень глави 12 ЦК Російської Федерації (як зрештою й положень глави 19 ЦК України) підстав для такого висновку не дає. Якби законодавець хотів якимось по-іншому врегулювати строк, у межах якого особа може звернутися у порядку кримінального судочинства з вимогою про захист свого цивільного права або інтересу, то він саме так і зробив би.

Відомо, що особа має дві альтернативні можливості захистити порушене злочином (або іншим суспільно небезпечним діянням) благо – або шляхом пред'явлення позову в порядку цивільного судочинства або через подачу цивільного позову в кримінальному провадженні. В ч. 2 ст. 256 ЦК України зазначено, що позовна давність – це строк, у межах якого особа може звернутися з вимогою про захист свого цивільного права чи інтересу до суду. Причому не конкретизовано, до якого саме суду – «кримінального» чи «цивільного». Тому строки позовної давності повинні однаково застосовуватися і у цивільному, і у кримінальному судочинстві.

Слід зауважити на таку обставину: в ст. 256 ЦК України про позовну давність згадано як про строк, у межах якого можна звернутися до суду. Відомо, що кримінальне провадження розпочинається суддею не може, це роблять інші особи – слідчий, прокурор. На мою думку, коли йдеться про позовну давність під час розгляду цивільного позову в межах кримінального судочинства, то буквально тлумачення тут недоцільне. Видається, що в аналізованому випадку зазначений строк

не буде пропущеним, якщо протягом трьох років із часу, коли особа дізналася (чи повинна була дізнатися) про порушення її права, вона звернулася до уповноважених на те органів із вимогою розпочати кримінальне провадження та пред'явила цивільний позов.

Те, як проявляється диспозитивність у застосуванні правових наслідків спливу позовної давності, можна продемонструвати на конкретних прикладах. Припустімо, учинено діяння, передбачене ч. 2 ст. 185 КК України (крадіжка, вчинена повторно). Тоді ж постраждалий дізнався про цей факт (за загальним правилом, перебіг позовної давності починається від дня, коли особа дізналася чи могла дізнатися про порушення свого права або про того, хто його порушив – ч. 1 ст. 261 ЦК України). З метою захисту порушеного цивільного права (права власності) уповноважена особа пред'явила у кримінальному провадженні цивільний позов. Відповідно до ст. 257 ЦК України в цьому випадку діє трирічний строк позовної давності. Оскільки санкція ч. 2 ст. 185 КК України передбачає покарання у виді позбавлення волі на строк до п'яти років, то згідно із ч. 3 ст. 12 цього ж Кодексу, це діяння належить до злочинів середньої тяжкості. Своєю чергою, керуючись п. 3 ч. 1 ст. 49 КК України, можна визначити, що строк давності притягнення до кримінальної відповідальності за такий злочин становить п'ять років. Отже, у цьому випадку *строк позовної давності* (3 роки) *є меншим за строк давності притягнення до кримінальної відповідальності* (5 років). Припустімо, що про факт учинення діяння, забороненого кримінальним законом, правоохоронним органам стало відомо не одразу, а через чотири роки після його скоєння (що було підставою внесення даних про це до Єдиного державного реєстру досудового розслідування та, відповідно, підставою для здійснення кримінального провадження). Тоді ж було заявлено цивільний позов. Тобто, дотриманий строк, передбачений п. 3 ч. 1 ст. 49 КК України, але строк позовної давності сплив.

Насамперед потрібно з'ясувати чи можна приймати цивільний позов до розгляду, якщо минули строки позовної давності. Видається, що у такому разі необхідно керуватися положенням ч. 2 ст. 267 ЦК України, відповідно до якого «заява про захист цивільного права або інтересу має бути прийнята судом до розгляду незалежно від спливу позовної давності». За такої ж умови (за аналогією) має бути прийнятий до розгляду й цивільний позов у кримінальному провадженні.

Також необхідно вирішити питання про те, якими мають бути подальші дії судді. Водночас доцільно брати до уваги положення, викладені у пунктах 3 та 4 згадуваної ст. 267 ЦК України. Зокрема в п. 3 ст. 267 ЦК України вказано: «Позовна давність застосовується судом

лише за заявою сторони у спорі, зробленою до винесення ним рішення». Отже, ця норма допускає певний рівень свободи волевиявлення, що впливає на ухвалення процесуальних рішень. На підставі п. 4 ст. 67 ЦК України вплив позовної давності, про застосування якої заявлено стороною у спорі, є підставою для відмови у позові.

Найзацікавленішим у застосуванні положення про вплив строку позовної давності, безумовно, буде обвинувачений чи (та) цивільний відповідач. Інтерес цих учасників процесу виявлятиметься у вирішенні спору на свою користь, в аналізованій ситуації – у відмові в задоволенні цивільного позову.

Проте можлива ситуація, за якої особа, до котрої пред'явлено цивільний позов, незважаючи на вплив такого строку, погоджується на те, що у разі задоволення судом цивільного позову, вона нести матеріальну відповідальність за заподіяну шкоду; а з заявою про те, що такий факт повинен враховуватися, до суду звернувся цивільний позивач (його представник). Хоча, звичайно, існування такого випадку на практиці є малоімовірним.

Безсумнівно, застосування аналогії права чи закону є неідеальним способом подолання прогалини в праві. Найліпше таку невирішену ситуацію врегулювати на законодавчому рівні. Тому варто доповнити ч. 2 ст. 129 КПК України 2012 р. такою нормою: «Суд також відмовляє в цивільному позові, якщо вплив строку позовної давності».

Деякі науковці, з якими обговорювалася ця проблема, були проти зазначеної пропозиції. Їхні аргументи зводилися до того, що розгляд справи може затягнутися. Водночас не виключено, що строк позовної давності вплине, і це не дасть змоги пред'явити цивільний позов ще на досудовій стадії процесу, хоча для встановлення обставин, які становлять предмет позову, можуть бути достатні можливості.

Такі міркування викликають два контраргументи. Перший із них стосується твердження, відповідно до якого вплив строку позовної давності унеможливорює пред'явлення позовних вимог. Зазначене твердження не ґрунтується на чинному законодавстві. Адже позовну давність не слід розглядати як строк, упродовж якого особа може звернутися з вимогою про захист свого порушеного права. Відповідно до ч. 2 ст. 267 ЦК України заява про захист цивільного права або інтересу має бути прийнята судом до розгляду *незалежно від спливу позовної давності*. Йдеться про те, що протягом строку дії позовної давності особа може розраховувати на захист свого порушеного права судом. Вплив же позовної давності, про застосування якої заявлено стороною у спорі, є тільки підставою для відмови у задоволенні позову (ч. 4 ст. 267 ЦК України).

Окрім того, незрозуміло, чому в разі пред'явлення цивільного позову до завершення трьох років із дня, коли особа дізналася (повинна була дізнатися) про порушення свого права, строк позовної давності може сплисти (за умови затягування розгляду кримінального провадження). Аналіз ст. 256 ЦК України дає підстави для висновку, відповідно до якого, якщо протягом цих трьох років постраждалий звернеться з позовними вимогами, то строк позовної давності дотримано; водночас нема потреби чекати на вирішення справи по суті.

На практиці цілком можлива й ситуація, за якої *строк позовної давності перевищує строк давності притягнення до кримінальної відповідальності*. Наприклад, можна взяти склад злочину, передбачений ст. 193 КК України («Привласнення особою знайденого або чужого майна, що випадково опинилося у неї»). Оскільки санкція зазначеної статті передбачає покарання менш суворе, ніж позбавлення волі, то згідно із ч. 2 ст. 12 КК України, це діяння належить до злочинів невеликої тяжкості. Відповідно до п. 1 ч. 1 ст. 49 цього ж Кодексу строк давності притягнення до кримінальної відповідальності у такому разі становить два роки. Строк же позовної давності у цій ситуації встановлено на рівні трьох років (ст. 257 ЦК України). Отже, якщо з моменту вчинення цього діяння минуло два роки, то строк позовної давності ще продовжується, але строк давності притягнення до кримінальної відповідальності вже сплив.

На підставі ч. 2 ст. 284 КПК України 2012 р. суду в такому разі слід закрити кримінальне провадження (звісно ж, якщо обвинувачений проти цього не заперечує). Що ж робити в цьому разі із цивільним позовом законодавець не вказує. Цивільний позов розглядається судом разом із кримінальним провадженням. Отже, у зазначеній ситуації суд мав би залишити його без розгляду, що не позбавляє особу, яка пред'явила цивільний позов у межах кримінального провадження, права пред'явити його у порядку цивільного судочинства. Саме таким шляхом іде правозастосовна практика. Для прикладу можна навести позиції, відображені в ухвалі Колегії суддів Судової палати у кримінальних справах Верховного Суду України від 8 червня 2006 року [2] та ухвалі Колегії суддів Судової палати у кримінальних справах Апеляційного суду Рівненської області від 20 червня 2006 року [3].

Однак у КПК України 2012 р. передбачено, що цивільний позов може бути залишений судом без розгляду лише у двох випадках:

1) якщо не з'явився в судове засідання цивільний позивач або його представник (ст. 326 КПК 2012 р.) – за винятком випадків, зазначених у ч. 2 ст. 326 КПК 2012 р. (якщо від цивільного позивача надійшло клопотання про розгляд позову за його відсутності або якщо

обвинувачений, цивільний відповідач повністю визнав пред'явлений позов);

2) а також, коли підсудного виправдали за відсутністю у його діях складу кримінального правопорушення або його непричетності до вчинення кримінального правопорушення (ч. 3 ст. 129 КПК 2012 р.).

Слід зазначити, що у п. 7 Постанови Пленуму Верховного Суду України від 31 березня 1989 р. № 3 (з наступними змінами) «Про практику застосування судами України законодавства про відшкодування матеріальної шкоди, заподіяної злочином і стягнення безпідставно нажитого майна» надано, по суті, те ж роз'яснення: «У разі закриття справи з передбачених законом підстав, цивільний позов не розглядається. Вимоги позивача про відшкодування матеріальної шкоди в цьому разі можуть бути вирішені в порядку цивільного судочинства» [4].

Нааявність відповідних роз'яснень є, безумовно, позитивним явищем. Однак цього недостатньо, таке питання повинно бути відображеним у Кримінальному процесуальному кодексі.

Тому запропоновано доповнити ч. 3 ст. 129 КПК 2012 р. положенням такого змісту: «Суд також залишає цивільний позов без розгляду у зв'язку із закриттям кримінального провадження з передбачених законом підстав».

Не виключено, що строк позовної давності пропущено з поважних причин (наприклад, через тяжку хворобу особи, безпомічний стан тощо). У цьому разі слід за аналогією керуватися положенням ч. 5 ст. 267 ЦПК України, згідно з яким порушене право підлягає захисту, якщо такий факт буде визнано судом. Якщо пропущений із поважних причин процесуальний строк згідно з ч. 1 ст. 116 КПК 2012 р. повинен бути поновлений лише за клопотанням зацікавленої особи, то і розгляд питання про визнання причин пропуску строку позовної давності (матеріально-правового строку) можливий також тільки з ініціативи цивільного позивача (чи іншої особи, яка уповноважена пред'явити цивільний позов).

Висновки. Наведене дає підстави стверджувати, що строки позовної давності повинні однаково застосовуватися і у цивільному, і у кримінальному судочинстві.

Під час відповіді на питання про те, чи можна приймати цивільний позов до розгляду, якщо минули строки позовної давності, слід керуватися положенням ч. 2 ст. 267 ЦК України, відповідно до якого «заява про захист цивільного права або інтересу має бути прийнята судом до розгляду незалежно від впливу позовної давності». За такої ж умови (за аналогією) має бути прийнятий до розгляду й цивільний позов у кримінальному провадженні.

У разі спливу строку позовної давності слід відмовляти у цивільному позові. З огляду на це запропоновано доповнити ч. 2 ст. 129 КПК України 2012 р. нормою такого змісту: «Суд також відмовляє в цивільному позові, якщо сплив строк позовної давності».

На практиці цілком можлива ситуація, за якої строк позовної давності перевищує строк давності притягнення до кримінальної відповідальності.

На підставі ч. 2 ст. 284 КПК України 2012 р. суду в такому разі слід закрити кримінальне провадження (звісно ж, якщо обвинувачений проти цього не заперечує). Що ж робити в цьому разі із цивільним позовом, законодавець не вказує.

Оскільки цивільний позов розглядається судом разом із кримінальним провадженням, то у зазначеній ситуації його слід залишити без розгляду.

Тому запропоновано доповнити ч. 3 ст. 129 КПК 2012 р. положенням такого змісту: «Суд також залишає цивільний позов без розгляду у зв'язку із закриттям кримінального провадження з передбачених законом підстав».

Якщо строк позовної давності пропущено з поважних причин, то розгляд питання про визнання причин пропуску строку позовної давності (матеріально можливий тільки з ініціативи цивільного позивача (чи іншої особи, яка уповноважена пред'явити цивільний позов).

1. Курдубанов Ю. В. Обеспечение прав гражданского истца при рассмотрении уголовных дел судами: дис. ... канд. юрид. наук: 12.00.09 / Ю. В. Курдубанов. – М., 2002. – 219 с.

2. Ухвала Колегії суддів Судової палати у кримінальних справах Верховного Суду України від 8 червня 2006 року (№ рішення – 8267; № судової справи – 2982км06) [Електронний ресурс]. – Режим доступу: www.reyestr.court.gov.ua.

3. Ухвала Колегії суддів Судової палати у кримінальних справах Апеляційного суду Рівненської області від 20 червня 2006 року (№ рішення – 63493; № судової справи – 11а-266) [Електронний ресурс]. – Режим доступу: www.reyestr.court.gov.ua.

4. Про практику застосування судами України законодавства про відшкодування матеріальної шкоди, заподіяної злочином і стягнення безпідставно нажитого майна: Постанова Пленуму ВСУ від 31 березня 1989 р. № 3 (зі змінами, внесеними постановами від 25 грудня 1992 р. № 13 та від 3 грудня 1997 р. № 12) // Постанови Пленуму Верховного Суду України (1972–2004). Офіційне видання. – К.: Ін Юре, 2004. – Т. 2. – 318 с.

Навроцкая В. В. Решение исковых требований в уголовном судопроизводстве при несогласовании сроков давности привлечения к уголовной ответственности и сроков исковой давности

Доказано, что исковые требования в уголовном судопроизводстве подлежат удовлетворению при одновременном действии срока исковой давности и срока давности привлечения к уголовной ответственности.

Обосновано, что при истечении срока исковой давности, в удовлетворении гражданского иска следует отказать, а в ситуации, при которой срок исковой давности превышает срок давности привлечения к уголовной ответственности, уголовное производство следует прекратить, а гражданский иск – оставить без рассмотрения.

Ключевые слова: *сроки давности привлечения к уголовной ответственности, сроки исковой давности, гражданский иск, уголовное судопроизводство.*

Navrotska V. V. Solving claims in criminal proceeding with divergence between limitation on conviction and limitation of action

It is stated that there are two terms for defending the violated right during consideration of civil action in criminal proceeding:

1) limitation on conviction must not elapse from the day of the criminal offence to the effective day of judgement;

2) requirement about protection of civil right or interest can be satisfied within limitation of action. Herewith, it is not excluded, that such limitations do not coincide.

It is affirmed that the limitation on action must be equally applied both in civil and criminal proceeding. It is criticized the statement in accordance to which elapsing of limitation on action makes filing of the claim impossible as being not based on the current legislation.

It is proved that if the victim files the civil action within the limitation on action, then the limitation of action is observed, herewith, there is no necessity to wait for resolving the case in assense.

It is affirmed that in case of elapsing of limitation on action civil action in criminal proceeding anyway must be taken into consideration, but it should be denied in its satisfaction.

It is offered the new edition of part 2 of the article 129 of the Criminal Procedure Code of Ukraine.

It is proved that in a situation if the limitation of action exceeds limitation on conviction, it is better to close criminal proceeding (on condition of absence of denials in relation to it from the side of defendant) and to leave a civil action without consideration. It is offered to complete part 3 of the article 129 of the Criminal Procedural Code of Ukraine with statements of corresponding maintenance.

Key words: *limitations on conviction, limitation of action, civil action, criminal proceeding.*

Стаття надійшла 12 квітня 2016 р.